

8 дәріс. Ежелгі Греция мәдениеті.

Жоспары:

1. Археологиялық деректер.
2. Грек классикалық өнері.

Еуропада ежелден өркендеген елдің бірі – Греция. Олардың мәдениеті өзіндік шоқтығы биік өркениетке жатады. Көне Мысыр, Қосөзен мәдениетінің ең озық үлгілерін өздеріне дарыта отырып, өзіндік ерекше Греция өнерін өмірге әкелді. Олардың өнер тарихындағы ауызға аларлық озық ескерткіштері: Кносс сарайы, Афина акрополи, Гера, Апаллон храмдары, эстетикалық талғамы жоғары нәзік те сұлу мүсіндері, қара, қызыл әдісті техникамен жасалған көздің жауын алатын құмыралары, т.б.

Кейінгі археологиялық қазбалардың жүргізілуі Кіші Азия жағалауы мен Крит аралдарында мәдениеті мен өнері гүлденген құл иеленуші мемлекеттердің өмір сүргенін дәлелдейді. Сонымен қатар осы өңірде ірі-ірі қалалардың, сарайлардың бой көтергені анықталып отыр. Кіші Азияда аты аңызға айналған Троя қаласының үйінділері, Критте Кносс қаласы, Пелопонесс түбегінде Микены қаласы аршылып алынды. Мәдениеттің өркендеген орталығы Кносс пен Микены қаласы болды. Қызу теңіз сауда жолының тоғысқан торабында тұрған Крит аралы, өзінің қалаларының тез өркендеуінен алдына жан салмады. Онда Кностан басқа Фест, Маллия қалалары қанат жайды. Қалалардың айналасы басқа елдердегідей дуал қорғандармен қоршалмады. Бұл олардың бейбітшілікте, бірлікте өмір сүргенін көрсетеді.

Аңыз бойынша, бір замандарда Критте Минос деген патшалық құрады. Оның жер астында адам кірсе қайта шыға алмайтын, шым-шытырық жол, бөлмелері бар бас айналар сарайы болады. Ол сарайда жартылай адам кейпіндегі құбыжық – Минотавр өмір сүреді. Афиналықтар Миносқа салық, төлем ретінде жылына бірнеше қыз бен жігітті жіберіп отырған. Ал Минос болса оларды Минотаврға сыйлайтын болған. Осындай адам жегіш құбыжықтан құтылу үшін «Барсакелмес» жерасты сарайына батыр Тесей жол тартады. Ол сарайдан адаспай шығу үшін бір бума жіптің ұшын кіреберіске байлап, соның тарқауымен жүріп отырады. Ақыры құбыжықты тауып, оны өлтіріп, жаңағы жіптің бойымен аман-есен жерасты сарайынан шыққан екен дейді. Бұл қанша аңыз болса да, шындыққа жанасатын сияқты. Кносс сарайы осы аңыздағы жерасты сарайына өте ұқсас, көптеген шым-шытырық бас айналар дәліздер мен бөлмелерге толы. Құрылыс айналадағы табиғатпен біте қайнасып, оның ажырамас бір бөлігіне айналған, үйлесімді шешім керемет білгірлікпен берілген.

Б.д.д. XVI ғасырдың аяғында тосыннан келген апат күллі Крит мәдениетіне сұрапыл соққы болып тиді. Ғалымдардың шамалауынша, б.д.д. 1520 жылы Фера аралында жойқын жанартау атқылап, ғаламат нөпір Криттің гүлденген жағалауын жайпап құлазытқан, оның үстіне күшті жер сілкінісі алапат апат әкеліп, аралдағы қалалар мен өнер ескерткіштерін жойып жіберген. Кностан басқа қалалардың бәрінен ел безіп, тентіреп кеткен.

Осы кезеңге дейін аралда үстемдік орнатқан Хеттер табиғат апатынан кейін жан-жаққа ыдырап, қалғандарын грек-ахейліктер бағындырған еді. Олар құрған патшалық күшті де мығым болды. Гректер Микенідегі ежелгі Эгей өнері мен Крит аралындағы сан ғасырлық мәдениеттің «алтын» арналарын бойына сіңіре отырып, оны әрі қарай дамытты.

Б.д.д. XV ғасырда жойқын жанартау мен зілзаладан жапа шеіп әлсіреген аралға ахейліктер ене бастады. Олар крит мәдениетін қабылдап, өз мәдени асылдарымен толықтыра тоғыстыра білді. Ал кейіннен крит өркениеті өшкен кезде Грецияның Микены, Тиринф және Пилос қорғандары ахейлік эгей мәдениетінің орталығына айналды. Ахейліктер жасаған мәдениет крит мәдениетіне жақын, бірақ өзіндік ерекшелігі, ізі бар еді. Егер крит қалаларына бекіністің қажеті жоқ болса, ахейліктердің қалаларына ол өте маңызды болатын. Сондықтан олар қалалары мен сарайларын биік тау, төбе басына салып, айналасын биік дуалдармен қоршайтын. Мұндай қорғаныс жауға алынбастай қамал еді. Кейіннен гректер мұндай бекіністі «акрополь» немесе үстіңгі қала деп атады. Б.д.д. XIV-XIII ғасырларда тұрғызылған Микены, Тиринф қорғандары біздің заманымызға дейін жеткен атақты өнер ескеркіштері. Бұлар құлама жартасты шоқылардың үстіне орнатылған. Солардың бірі Микены акрополи. Асқақтаған акрополь қалыңдығы 6-10 метр, ұзындығы 900 метр болатын мығым қорғанмен қоршалған. Осы сияқты Тиринф дуалы да өте зор болған. Оның қалыңдығы 17,5 метр де, дуылының ішінде өтпелі жолдар, азық-түлік пен қару-жарақ сақтайтын қоймалар болған. Бұл қамалдар бес-алты тонна болатын шомбал тас блоктардан қиюластырып тұрғызылған. Аңыз бойынша, бұл дуалдарды жалғыз көзді жалмауыз дәулер (циклоптар) тұрғызған дейді. Микены қорғанына кіретін орталық қақпасы ірі блок тастардан құралған. Кіреберіс маңдайшада Микены билеушілерінің киелі нышаны – қос арыстанның сом бейнесі қашалған. Осы «арыстанды қақпа» эгей өнеріндегі монументтік мүсіннің айшықты үлгісі. Микены патшалығының мызғымас күшін білдіретін белгі. Жалпы алғанда, Микены өнері эгей мәдениеті арнасында дамыды.

Грек тарихының б.д.д. VIII-VI ғасырларды қамтитын кезеңі «көне» ұғымды білдіретін «архайос» деген грек сөзінен шыққан «архаикалық кезең» деп аталады. Көне дәуірде, Еуразия кеңістігінде Кіші Азия мен Шығыс Азияда әлемдік өркениет дамуының жаңа ғасыры басталды. Еуразия даласында сақ-скиф, ғұндар әкелген әшекей өнер «аң бейнелі» әдіс өмірге келді. Қосөзен алқабында атақты қорғандарымен, қалаларымен, аспалы бақтарымен әйгіленген Вавилон, Ахеменидтер патшалығы тарих төріне шықты. Өркениетті осындай елдермен қызу қарым-қатынаста болған гректер олардың мәдениетінің ең озық үлгілерін саралай сіңіре отырып, жоғары жетістікке жетті. Ежелгі Мысыр сәулетшілерінен бағаналы сарай-храмдар салуды үйренді. Қосөзен аңғары елдерінен бетон жасауды, беті жылтыр су өткізбейтін түрлі түсті кірпіш мозаика өруді дарытты, ал көшпенділерден алтыннан түйін түйген зергерлікті қабылдады. Осының арқасында б.д.д. VIII ғасырда Грекияда материалдық мәдениет дами бастады.

Б.д.д. 500-499 жылдары гректерге парсылар шабуыл жасап, көп жерлерін басып алды. Гүлденген қалаларды қиратып, елді құлдыққа салды. Қатерлі бұлт Афина қала мемлекетінің басына да төнді. Сондықтан Афина бас болып, бостандық пен тәуелсіздікті қорғау үшін грек қалаларының одағын құрды, ортақ жауға қарсы бірігіп күресуге жұмылдырды. Ақырында гректер жеңіп, тәуелсіздігін қорғап қалды. Осы жеңістің барысында грек қалаларының күшті теңіз одағы құрылды. Оған кішігірім екі жүзге тарта мемлекет кірді. Негізгі көшбастаушы, басқарушы Афина қаласы болды. Афина қала мемлекеті, әсіресе, Периклдің тұсында өзінің гүлденуін бастан өткерді. Афина ежелгі Элладаның аса ірі экономикалық, саяси, мәдени орталығына айналып, атақты ақын-жазушылардың, тарихшылар мен философтардың назарын өзіне аударды.

Осындай күшті Грек мемлекеті тұсында өмірге келген өнер – Грек классикалық өнері деп аталады. Бұрынғы өткен замандардағы Мысыр, Эгей және архаика кезеңдерінде жасалған өнер туындыларынан үйрене отырып, жаңа тұрпаттағы талғамы жоғары өнерді тудыру осы кезеңнің суретші-сәулетшілерінің үлесіне тиді. Кейінгі дәуірлерде Грек өнерінің қарыштап дамуына, онымен қоймай басқа да Еуропа елдеріне ықпалын жүргізіп, олардың да өнерінің дәуірлеуіне күшті әсер еткен осы кезеңде туындаған өнер болды. Алғаш гректік өнердің үлгісі болып саналғандықтан, классикалық өнер аталуы да содан.

Архаика тұсындағы сәулет өнерінің ең озық үлгілерін ары қарай дамыта отырып, сәулетшілер тамаша сарайлар тұрғызды. Сондай сарайдың қатарына Гера және Зевс ғибадатханаларын жатқызуға болады.

Гера ғибадатханасы алтын реңді қайрақ тастардан қаланып тұрғызылған. Сәулет кешенін алдында 6, ұзына бойында 13 дінгек құрастырып тұр, жалпы аумағы 60×24 метр.

Гера ғибадатханасына ұқсас шарттылықта тұрғызылған кешеннің бірі – атақты Зевс құрылысы. Кешен Грек сәулетінің нышаны ретінде, ең үздік тұрғызылған ғибадатхананың бірі. Олимптегі бұл құрылыс сәулетші Либонның басқаруымен тұрғызылған.

Осындай айтулы сәулет ғимараттарымен бірге мүсін өнерінің де тамаша шығармалары өмірге келді. Соның бірі – грек классикалық мүсін өнерінің бірегей озық туындысы, тәңір қызы Афина бейнесі. Шығармада классикалық өнердің зор жеңісі, суретшінің архаика өнері шарттылығынан құтылған тәуелсіз талпынысы жақсы сезіледі.

Ұсынылатын әдебиеттер:

Негізгі:

1. Тейлор Б. Art today. Актуальное искусство 1970-2005. – М., 2006
2. Фар-Беккер Г. Искусство модерна, 2004
3. Калугина Т.П. Художественный музей как феномен культуры. – М., 2008
4. Акопян К.З. 20 век в контексте искусства. – М., 2005
5. Герман М. Импрессионисты. Судьбы, искусство, время. – М., 2004
6. Родькин П. Футуризм и современное визуальное искусство. – М., 2006

7. Мировое искусство. Прерафаэлизм. – Спб, 2006.
8. Сарабьянов Д. История русского искусства: конец 19-начало 20 вв. – М., 2001
9. Суретті өнер тарихы. – Алматыкітап, 2014. - 400 б.

Қосымша оқу материалдары:

1. Бобков В. Галерейный бизнес. – Москва, Арт-менеджер, 2006.
2. Словарь музейных терминов и определений. - Челябинск, 2000.
3. Суворов Н.Н. Галерейное дело: Искусство в пространстве галереи: Учебное пособие. - СПб. 2006.
4. Центральный государственный музей Республики Казахстан. - А., 2003
5. Ионина Н.А. Сто великих музеев мира. - М. 1999.
6. Юренева Т.Ю. Музей в мировой культуре. - М., 2003.
7. Мерекеева С.К. Музеи Казахстана. – А., 2009.